

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE RESOCIALIZATION OF CONVICTS SERVING PRISON TERMS

Резніченко Г.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Одеський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню напрямків удосконалення ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Згідно чинного Кримінально-виконавчого кодексу України ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства і повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Вирішення саме цього завдання – ресоціалізації – є найбільш соціально значущим для суспільства, адже воно зацікавлене в тому, щоб злочинець не скоював кримінальних порушень не тільки в період коли він ізольований від суспільства ґратами, але й після повернення до середовища вільних людей. Тому суспільство зобов'язане допомогти адаптуватись (приспосуватись) до середовища на волі, та має бути психологічно готове прийняти звільненого не як злочинця, а як поновлену рівноправну особистість. Детально розглядаються шляхи удосконалення ресоціалізації засуджених у частині їх працевлаштування після відбуття покарання. Доводиться, що переваги трудової діяльності засуджених є значними, адже праця не тільки дає можливість отримувати оплату за свою працю чи надані послуги, і опосередковано покращувати побутові умови відбування покарання, окрім цього праця фактично є засобом запобігання поверненню до кримінально протиправної діяльності, оскільки отримані трудові навички засуджені можуть використовувати після звільнення з місць позбавлення волі для свого самостійного фінансового забезпечення, що не в останню чергу сприяє початку законослухняного життя у суспільстві, у якості його повноправного члена. Пропонуються зміни до ст. 52 ЗУ «Про зайнятість населення». зокрема доповнити ч. 4 наступного змісту: «Державний контроль за додержанням законодавства про зайнятість населення стосовно осіб, які мають додаткові гарантії щодо працевлаштування, здійснюється уповноваженим органом з реалізації державної політики з питань державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про зайнятість населення не менше двох разів на календарний рік».

Ключові слова: ресоціалізації, засуджені, покарання, виправлення, працевлаштування.

The article is devoted to the study of directions for improving the resocialization of convicts serving prison sentences. According to the current Criminal Executive Code of Ukraine, resocialization is the conscious restoration of the convicted person to the social status of a full member of society and his return to an independent, generally accepted social and normative life in society. Solving this very task – resocialization – is the most socially significant for society, because it is interested in the fact that the criminal does not commit criminal violations not only during the period when he is isolated from society by bars, but also after returning to the environment of free people. Therefore, society is obliged to help adapt (adapt) to the environment in freedom, and must be psychologically ready to accept the released person not as a criminal, but as a renewed equal person. Ways of improving the resocialization of convicts in terms of their employment after serving their sentence are considered in detail. It is proved that the advantages of the work of convicts are significant, because work not only gives the opportunity to receive payment for one's work or services provided, and indirectly to improve the living conditions of serving a sentence, in addition to this, work is actually a means of preventing a return to criminally illegal activity, since the acquired work skills convicts can use after release from prison for their independent financial support, which not least contributes to the beginning of a law-abiding life in society, as its full member. It is proposed to amend Article 52 of the Law on Employment of the Population to add part 4 of the following content: «State control over compliance with the legislation on employment of the population in relation to persons who have additional guarantees regarding employment shall be carried out by the authorized body for the implementation of state policy on matters of state supervision and monitoring compliance with the legislation on employment of the population at least twice per calendar year.»

Key words: resocialization, convicts, punishment, correction, employment.

Соціалізація особи – це процес сам по собі складний та тривалий. Багато факторів впливають на особу у процесі становлення її як члена суспільства.

Згідно Великої Української енциклопедії соціалізація (лат. socialis – громадський) – процес входження індивіда у суспільство. Містить засвоєння системи знань, норм, правил поведінки, цінностей та переконань, що дозволять ефективно функціонувати в межах певного суспільства [1]. Але поряд з поняттям соціалізація існує і поняття ресоціалізація. Згідно чинного Кримінально-виконавчого кодексу України ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства і повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [2]. У визначенні змісту поняття ресоціалізація одні автори (наприклад, З.А. Астермінов) вважають, що поняття «ресоціалізація» може бути ототожнена з поняттям «виправлення та перевиховання». Інші у т.ч. І.В. Шмаров, розглядають ресоціалізацію лише як постпенітенціарну діяльність. Визначення, яке знайшло місце у кримінально-виконавчому кодексі України продикуване баченням процесу ресоціалізації вітчизняними науковцями в області пенітенціарної педагогіки та психології і зокрема В.М. Синьовим,

В.І. Кривушою, як єдиний процес відновлення та розвитку соціально корисних зв'язків та відносин, як у період відбування покарання, так і після звільнення, та подальша адаптація засудженого до самостійного життя на волі [3, с. 10].

Вирішення саме цього завдання – ресоціалізації – є найбільш соціально значущим для суспільства, адже воно зацікавлене в тому, щоб злочинець не скоював кримінальних порушень не тільки в період коли він ізольований від суспільства ґратами, але й після повернення до середовища вільних людей. Тому суспільство зобов'язане допомогти адаптуватись (приспосуватись) до середовища на волі, та має бути психологічно готове прийняти звільненого не як злочинця, а як поновлену рівноправну особистість. Соціальна адаптація осіб, звільнених із виправних установ залежить від ефективності підготовки до звільнення та від конкретних видів допомоги після відбуття покарання.

Підготовка до звільнення має починатися якомога раніше після прибуття в місця позбавлення волі. Це означає, що поведінка з ув'язненими та утримування їх мають бути такими, щоб вони не почували себе вилученими з суспільства, а навпаки, розуміли, що продовжують

залишатися його частиною. Тому слід залучати громадські організації та соціальних працівників до надання допомоги персоналу установ, у їхній діяльності з соціальної реабілітації ув'язнених і, зокрема, підтримання і поліпшення стосунків ув'язненого зі своєю сім'єю та громадськими організаціями [4, с. 8].

Питання ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі розглядали у своїх працях такі вчені як Меркулова В.О., Бадира В.А., Денисова Т.А., Синьов В.М., Кривуша В.І., Шкута О.О., Гритенко О.А. та інші, але проблема все ще залишається наявною та невирішеною. Тож метою даного дослідження була спроба визначення шляхів подолання існуючої проблеми.

Як впливає з визначення, процес ресоціалізації стосується осіб, яким суд призначив кримінальне покарання згідно чинного Кримінального кодексу України.

Основними засобами виправлення і ресоціалізації є встановлений порядок виконання і відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання. Реалізація всіх засобів виправлення і ресоціалізації засудених потребує фінансової підтримки з боку держави, окрім цього передбачені заходи не завжди встигають змінюватися відповідно до потреб суспільства. Основним завданням ресоціалізації є відновлення засудженого у соціальному статус повноправного члена суспільства. Поняття «повноправний член суспільства» передбачає можливість особи користуватися усіма правами людини та громадянина, нести відповідні обов'язки. Як найскравіший зразок розглянемо питання реалізації засудженим свого конституційного права на працю.

Право на працю засуджених передбачено у Кримінально-виконавчому кодексі України. Засуджений, як будь-який громадянин України, може реалізовувати своє право на працю, а може утриматися від його реалізації. Трудова діяльність засуджених, які виявили бажання працювати, реалізується на підставі цивільно-правових або трудових договорів, які укладаються між засудженим та фізичною особою-підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт або надання послуг, і погоджуються із адміністрацією кримінально-виконавчої установи.

Переваги трудової діяльності засуджених є значними, адже праця не тільки дає можливість отримувати оплату за свою працю чи надані послуги, і опосередковано покращувати побутові умови відбування покарання, окрім цього праця фактично є засобом запобігання поверненню до кримінально протиправної діяльності, оскільки отримані трудові навички засуджені можуть використовувати після звільнення з місць позбавлення волі для свого самостійного фінансового забезпечення, що не в останню чергу сприяє початку законслухняного життя у суспільстві, у якості його повноправного члена.

Проте після звільнення з місць позбавлення волі засуджені починають потребувати ще більшої підтримки у подальшому працевлаштуванні. Допомогу у працевлаштуванні особам, які відбули покарання надають уповноважені органи з питань пробації шляхом співпраці із центрами зайнятості населення та громадськими організаціями. Окрім цього на законодавчому рівні закріплені гарантії працевлаштування осіб, які відбули покарання. Так, у 1998 році КМУ було затверджено «Положення про порядок бронювання на підприємствах, в організаціях і установах робочих місць для працевлаштування громадян, які потребують соціального захисту» № 578. У пункті 2 Положення зазначалося, що відповідно до ст. 5 Закону України «Про зайнятості населення» держава забезпечує надання додаткових гарантій щодо працевлаштування громадян, які потребують соціального захисту, в тому числі особам, звільненим після відбування покарання або примусового лікування. Звільненим необхідно

було зареєструватися не пізніше календарного року з дня звільнення після відбування покарання в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу. У разі необхідності центри зайнятості організовували попередню професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації за рахунок коштів державного фонду сприяння зайнятості населення. У разі відмови у прийнятті на роботу таких громадян, державна служба зайнятості стягувала з підприємства штраф у п'ятдесяткратному розмірі неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Одержані кошти могли бути спрямовані до місцевої частини державного фонду сприяння зайнятості населення і використовуватися на фінансування витрат підприємств, які створюють робочі місця для працевлаштування зазначених категорій громадян понад встановлену квоту робочих місць за договорами з державною службою зайнятості. Дане Положення втратило чинність у зв'язку із набуттям у 2013 році чинності Закону України «Про зайнятості населення» [5], який із змінами і доповненнями є чинним по теперішній час. Як і попереднє Положення Закон України «Про зайнятості населення» до категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню відносять осіб, звільнених після відбуття покарання або примусового лікування. Закон не передбачає відповідальності роботодавця за незабезпечення працевлаштування зазначеної категорії громадян в рахунок квоти, а як і раніше, встановлює відповідальність тільки за відмову у прийнятті на роботу громадян, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню. Закон конкретизував, що відповідальність настає за необґрунтовану відмову у працевлаштуванні таких осіб у двократному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення.

У законі конкретизовано, що державний контроль за додержанням законодавства про зайнятості населення здійснює уповноважений орган з реалізації державної політики з питань державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про зайнятості населення та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, в межах їх повноважень. Вказавши суб'єктів здійснення контролю за такою діяльністю, натомість у законодавстві не визначено періодичність проведення перевірок цими органами, отже фактично незрозуміло наскільки якісно здійснюється контроль щодо недопущення фактів необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу особам, які відбули покарання. Тож на законодавчому рівні держава закріплює гарантії допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі у їх працевлаштуванні, проте не на достатньому рівні закріплює гарантії контролю за виконанням законодавчих положень, що погіршує процес працевлаштування осіб, які відбули покарання. Для усунення зазначеної прогалини, пропонуємо, ст. 52 ЗУ «Про зайнятості населення» доповнити ч. 4 наступного змісту: «Державний контроль за додержанням законодавства про зайнятості населення стосовно осіб, які мають додаткові гарантії щодо працевлаштування, здійснюються уповноваженим органом з реалізації державної політики з питань державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про зайнятості населення не менше двох разів на календарний рік».

Станом на квітень 2023 року до ДУ «Центр пробації» від УВП (слідчих ізоляторів) надіслано 437 повідомлень-запитів про працевлаштування засуджених після звільнення, з них: отримано позитивних відповідей – 326, негативних – 0, але не зазначається кількість реально працевлаштованих осіб [6]. Приймаючи до уваги, що станом на квітень 2023 року в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах тримається 42 902 особи, кількість осіб, які подали запити на допомогу у подальшому працевлаштуванні є мізерною. Не останню роль у цьому відіграє

зневіра засуджених у можливості отримати підтримку зі сторони держави у працевлаштування.

Окрім держави допомогу особам, звільненим з місць позбавлення волі у їх працевлаштуванні, надають і громадські організації. Так, у 2022 році створено пілотний проект ГО «Союз «Золотий Вік України» (ГО «Союз «ЗОВУ») – «Біржа працевлаштування ув'язнених України», який реалізується за підтримки Міністерства юстиції України та Департаменту з питань виконання кримінальних покарань. На сайті засуджені можуть ознайомити із вакансіями та отримати роботу, навіть, під час відбування покарання, проте реально зареєстровано лише 101 клієнт. Ці відомості свідчать про небажання керівництва підприємств, установ та організацій приймати на роботу зазначену категорію громадян [7].

Окрім цього співпраця центрів зайнятості населення із керівництвом підприємств, установ та організацій у частині забезпечення працевлаштування осіб, звільнених від відбування покарання, є недостатньою.

Для заохочення роботодавців до прийняття на роботу осіб, які відбули кримінальні покарання, у ч. 1 ст. 26 ЗУ «Про зайнятість населення» закріплено можливість виплати компенсацій роботодавцям за фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу за місяць, за який він сплачений, але не більше подвійного розміру мінімального страхового внеску. Загальна тривалість виплати компенсації становить 12 місяців [5]. Подібні законодавчі положення щодо заохочення роботодавців приймати на роботу осіб, які відбули покарання, закріплені у законодавстві зарубіжних країн. Так, у Польщі підприємець, який працевлаштовує осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, отримує одноразову суму у розмірі 35% винагороди зайнятих осіб і після

виконання певних умов може подати заявку на субсидію або позику; роботодавець звільняється від обов'язку сплачувати внески на медичне страхування за працевлаштування засудженого; роботодавець безкоштовно користується виробничими приміщеннями в установах виконання покарань; роботодавець має право подати заяву про зміну місця та виду роботи або про звільнення особи, позбавленої свободи; роботодавець має можливість отримання фінансування на діяльність, що веде до створення нових робочих місць для засуджених та захисту існуючих з Фонду професійної активації ув'язнених та розвитку тюремних установ [8].

В Україні на теперішній час участь у виправленні та ресоціалізації засуджених приймають такі громадські організації: благодійна організація «FREE ZONE», Міжнародний фонд «Відродження», Українська Гельсінська спілка з прав людини, громадська організація «Експертний центр з прав людини» та інші. Здійснивши порівняльний аналіз положень чинного Закону України «Про зайнятість населення» в частині заохочення роботодавці до прийняття на роботу осіб, які відбули покарання, та пільги для таких роботодавців у Польщі стає зрозуміло, що чинне законодавство потребує свого удосконалення у цій частині. Надання більшого кола пільг для роботодавців, у зв'язку із прийняттям на роботу осіб, які відбули покарання, покращить ситуацію із працевлаштуванням такої категорії громадян нашої країни, опосередковано знизить рівень рецидивної злочинності.

Отже на законодавчому рівні закріплено гарантії працевлаштування осіб, які відбули покарання, але кількість осіб, які реально працевлаштовані є мізерною. Це свідчить про необхідність впровадження додаткових пільг для роботодавців у напрямку забезпечення робочими місцями осіб, які відбули покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велика Українська енциклопедія. URL : <https://vue.gov.ua/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення : 30.06.2023).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення : 03.07.2023).
3. Синьов В.М., Кривуша В.І. Пенітенціарна педагогіка в запитаннях та відповідях. К.: 2000. 119 с.
4. Основи пенітенціарної педагогіки і психології : навч. посіб. / за заг. ред. Синьова В. М. Біла Церква, 2003. 101 с.
5. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення : 03.07.2023).
6. Пробація України : офіційний веб-сайт. URL : https://www.probation.gov.ua/?page_id=197#1683802747664-a5cbec6c-0a8b (дата звернення : 29.06.2023).
7. «Біржа працевлаштування ув'язнених України». URL : <https://www.workprison.com.ua/about/> (дата звернення : 29.06.2023)
8. Які умови для працевлаштування засуджених в Польщі? URL : <https://freezone.org.ua/yaki-umovy-dlya-pratsevlashtvannya-zasudzhenyh-v-polshhi/> (дата звернення : 29.06.2023 р.).